

○ Mijn laatste toneelstuk

- Een tekst van Joeri Vos -

Weinig kunstenaars maken hun laatste werk in het besef dat het hun laatste zal zijn. Bij wijze van experiment vroeg Theater Schrift Lucifer regisseur en toneelacteur Joeri Vos om een fictief 'Laatste Werk'. Wat ontstaat er wanneer een jonge hedendaagse schrijver zich voorstelt dat hij zich nog éénmaal tot zijn publiek kan richten? Vos nam de uitdaging aan en schreef in precies 24 uur de tekst Mijn Laatste Toneelstuk.

Joeri Vos

Situatie: Druilerige zomermiddag. De straat verlaten. Met de opwarming van de aarde is het net als met de relativiteitstheorie of de islamitische tsunami. In het dagelijks leven merk je er weinig van. De Jonge, Veelbelovende Toneelschrijver (de Kunstenaar) tuurt langs de vitrage. Een volle asbak en wijnkringen op de houten werkbank herinneren aan het creatieve proces de vorige avond. De Burgers zijn naar hun kantoren langs de ringweg gemarcheerd lang voordat de Kunstenaar wakker werd. Hij is alleen. Er is iets ongewoon kouds aan deze dag. Een grijs sluier lijkt over de straat te liggen. "Pompeii." Hij doopt zijn ganzeveer in de inkt om het woord op de achterkant van een viltje te schrijven. De aanzet tot een gedachte. (Muzieksuggestie: Fühltest Du nie im finsternen Wald, Richard Wagner). Met een middelvinger haalt hij het laatste melkschuim van de bodem van zijn koffiemok. Dan rinkelt de bel. (Muzieksuggestie: Kristallnacht, John

Zorn). Hij aarzelt. Staat op. Een hand beweegt schichtig door zijn baard. De marmeren gangtegels herinneren hem aan blote voeten. Een onmeetbare tijdeenheid lijkt het matglas in de voordeur vlammen op te lichten. Dan is het weg. De brievenbus kleppert een ijzige tocht de gang in. De Kunstenaar aarzelt opnieuw. Trekt zijn ochtendjas steviger om zich heen. Legt de meters af naar de deur. Als hij de deursluiting aanraakt, zal een grenzeloze pijn zijn lichaam verteren. Nee. Hij schudt deze verbeelding van zich af. Legt zijn hand op de klink. Draait beide sloten open. Het tikken van de sloten – de koorts – de horror. Dan is de deur open.

In de gast herkennen we meteen de Dramaturg. Hij is iets langer, iets knapper dan de gemiddelde man, zijn haar heeft net iets meer slag, zijn schaduwbaard accentueert een sterke kaaklijn, zijn vriendelijke bruine ogen stralen begrip en onpeilbare wijsheid uit. Goed geproportioneerde armen staan iets wijd, handpalmen open, in een geruststellend gebaar, alsof niet hij te gast is, maar hij jou welkom heet in zijn universum van kalmte. Zijn woorden en handelingen lijken voorbij te zijn aan de wereld van oorzaak en gevolg. Ze brengen geen rimpeling voort omdat hij één is. Eén is met Alles. Hij is de Waarheid. Een hand landt bemoedigend op de schouder van de Kunstenaar, de andere hand flitst een visitekaartje langs zijn ogen. "Theaterschrift LUCIFER". De Kunstenaar voelt intuïtief dat hij deze man kan vertrouwen.

DE DRAMATURG Het is tijd om je laatste toneelstuk te schrijven.

DE KUNSTENAAR Dat begrijp ik.

DE DRAMATURG Je hebt nog exact vierentwintig uur.

Zijn leven flitst de Kunstenaar voor zijn ogen voorbij. Pas aan het begin van zijn carrière, bevlogen, veelbelovend – zoveel ideeën nog – aanzetten – gedachten – en dat eergevoel – dat godverdomde eergevoel – die smacht naar erkenning. Was daar een vleugje verdriet? Kwam het te snel? Maar het past bij de tijdsgeest. Het klopt. De Kunst moet worden afgeschaf, afgerond, uitgezet, het is klaar, het hoeft alleen nog te worden geconserveerd. Natuurlijk. Natuurlijk een laatste stuk – voordat de knop echt opengaat, voordat de spruit door de donkere klei het zonlicht tegemoet kan treden.

“Slaapdeprivatie.” Het woord schiet de kunstenaar door zijn brein. De mens kan langer zonder water dan zonder slaap. De mens kan langer zonder water dan zonder dromen. Pompeii. Middenin de actie bevroren. Klaar. Dit is het moment. Dit zijn de laatste vierentwintig uur.

De Dramaturg is weer verdwenen. Alleen Inzicht, Inspiratie en een Deadline herinneren nog aan zijn aanwezigheid. De Kunstenaar zit weer aan zijn schrijftafel. Benodigdheden: een Château Cheval Blanc, een Clos Fourtet, een kurkentrekker en een glas, Gauloises, lucifers, een ganzeveer, inkt en perkament. Nog drieëntwintig uur en vijftig minuten voor het Laatste Stuk.

De Kunstenaar gaat aan het werk:

ZIJ Ik wil heel graag naar Frankrijk volgend jaar. Weer een gewone vakantie. Een paar weken. We zijn dit jaar nauwelijks weggeweest. Hoef niet zo nodig te vliegen. Gewoon met de auto. Zou nog fijner zijn als jij ook een rijbewijs had. Orangina drinken. Beetje wijn. Beetje zwemmen.

HIJ Croissantjes in koffie dopen.

ZIJ Stokbroodgevechten.

Een stilte.

ZIJ Bruin worden. Op een camping staan. In een tentje slapen. Niet allemaal luxe. We kunnen misschien de Thalys nemen en een auto huren in Parijs. Dan kunnen we daar eerst een paar nachtjes blijven.

HIJ Ja.

ZIJ Wil jij dan naar zo'n naturistencamping?

HIJ Hoeft niet per se. Is vaak wel een goede sfeer.

ZIJ Ja.

HIJ Wil je de hele tijd op dezelfde camping blijven?

ZIJ Weet ik nog niet.
We kunnen kanoën.

HIJ Ja. Ik hou van kanoën.
En jeu de boules.
Op de naturistencamping hebben ze magneetjes aan een touwtje. Om de ballen op te rapen.
Zodat ze niet steeds hoeven bukken.

ZIJ Jeu de boules is leuk.
Van die ouderwetse dingen.
Daar heb ik zin in.
Niet dat hele...

HIJ Drukke.

ZIJ Nee.
Gewoon.

HIJ Ja.

Ze staren naar het plafond.

De Spelers, de Schrijver, de Technici, De Regisseur en het Publiek. Ze weten allemaal dat er nog veel komen gaat. Maar op dit ogenblik zitten ze gevangen in het moment dat het altijd is: NU.

Het is het laatste stuk dat de actrice speelt. Ze valt volledig samen met haar personage en ze dwalen samen af. En ze is transparant. Schitterend. Elke gedachte - elke nuance van een gedachte, elke vertakking, verdieping, verwarring, is te volgen voor wie het geluk heeft op dat moment in de zaal te zijn.

Doen waar je goed in bent. Dat is het wel zo'n beetje. Naast Liefde. Eten. Al die dingen. Wat voldoening geeft. Doen waar je goed in bent. Voor iemand anders. Misschien. Maar de wereld is zo groot. Er is altijd wel iemand beter in waar jij goed in bent. Er is altijd iemand ergens sneller, jonger, slimmer in. Er is altijd de een of andere obscure website waar het een of ander uitgelegd wordt. Of Wikipedia. Of het nieuws. Want waar ben je goed in? Iedereen is goed in waar iedereen goed in is.

Denk ze. En ze denkt verder:

Ik weet dat er veel mensen niet kunnen schrijven. De helft van de journalisten kan het niet. Driekwart van de PR-medewerkers kunnen niks anders dan diarree veroorzaken. Maar kan ik schrijven? Niet vergeleken met (...) Niet vergeleken met (...).

En het publiek houdt de adem in. Niet omdat het zulke grootse, vernieuwende gedachtes zijn, maar omdat dit de eerste keer is dat ze iemands gedachten zo exact van haar gezicht kunnen aflezen.

Daarom zijn kleine gemeenschappen belangrijk. Kleine gemeenschappen. Geen contact. Geen internet. Terugbrengen tot de kern. De essentie. De dokter is weer de goede dokter. Omdat er niemand is om die kwakzalver mee te vergelijken. De bankier is een dikke rat. Maar onze dikke rat. Die door ons gerespecteerd wordt. Althans, dat denkt-ie.

En ze denkt verder:

De notabelen. Die. In een stuk van Nikolaj Gogol. Waden door de Wodka. Links en rechts bedriegen. En het beste zijn wat er te krijgen is!

En verder:

Ik zou de dorpsgek willen zijn. De burgemeestersvrouw met jeukende liezen. Op een hoekje staan. Met m'n brommertje. De straat terroriseren. Zoals Theo van G. in de Noorderlingen. Zonder bang te hoeven zijn dat ooit de grote wereld langskomt. De oneindig grote wereld. Met altijd betere, en altijd slechtere mensen. De geschiedenis.

En met haar gedachtes slaat ze zijwegen in:

Zelf de beste, de slechtste, de enige zijn. Nu. Kleine gemeenschap. Ik zie mezelf voor me. Ik blijf er op hameren. Klein hamertje. Verkiezingsvlaggetje achter me. Politicus. Kleine politicus in kleine gemeenschap. Affaire met de dochter van de burgemeester? Omkoopbaar. Speerpunten: dorpskern aantrekkelijker maken. Buurthuis opknopbeurt geven. Sluitingstijden afschaffen. Verkeersborden schoonhouden. Verder alles wat Jij vindt dat nodig is. Dat ben ik. Dat moet ik zijn.

Een klein glimlachje:

Gemeenteraadslid. Van een partij die geen wethouder mag leveren. De buurt een beetje leefbaar maken.

Maar voordat die gedachte goed en wel af is, buitelt de volgende er overheen:

Ik vraag me af of ik een draad aan mijn lijf heb die zelfs maar van dit continent komt. Wat heb ik vandaag gegeten? Shit. Bananen? Heb je dat gehoord? Ze kopen massaal land op in Afrika. Als landbouwgrond. Landbouwgrond. Landbouwgrond. Landbouwgrond. Voor ons.

De laatste woorden zingt ze. Waarna ze de draad verliest in de volgende gedachtes:

Hè? Wat zei je? Nee, voor de Russen en de Chinezen. Voor de Albert Heijn. En om de locale economie te ondersteunen. Nee. Maar wacht. Ze kopen daar dus landbouwgrond op. Ja.

Om gewassen op te verbouwen. Ja. Eten? Ja, en biobrandstof, diervoeders – Maar Afrika dat was toch dat continent waar honger was en zo? Neeeeeeeeee joh – of nee, wacht, ja, ja, nu je zegt... klopt - was dat continent. Raak zelf ook steeds in de war. Kijk, door ons voedsel daar te verbouwen, dat is goedkoper, omdat het voor ons goedkoper is, blijft er meer geld over voor ons, dat we via ontwikkelingshulp kunnen geven aan corrupte regimes, die daar wapens van kunnen kopen, waarmee ze boeren van hun land kunnen schieten, zodat ze dat land vervolgens weer aan ons kunnen verkopen, waardoor wij nog goedkoper voedsel kunnen verbouwen, waardoor wij weer meer ontwikkelingshulp kunnen geven aan ----- En dat moet nu afgelopen zijn! En daarom geven we geen ontwikkelingshulp meer. Je moet ergens de streep trekken. Helder zijn. Handhouders. Het zijn te ingewikkelde onderwerpen voor het jeugdjournaal. Die hele wereld. Twee is meer dan één. Nou... vaak wel inderdaad... Niet altijd. We schakelen door naar onze economiewiggelaar.

En dit is hoe ze afsluit:

Ik heb daar als gemeenteraadslid dan niks mee te maken. Want in mijn dorp bestaat de wereld niet. In mijn hoofd, waar ik gemeenteraadslid ben van een kleine gemeenschap – nee, wacht, ik ben oneindig op campagne. De tijd staat stil op het moment dat ik op campagne ben. Door het dorp. Daar wil ik dat het stil staat. Stopt. In mijn hoofd.

En ze vraagt:

ZIJ Waar denk je aan?

En het publiek vraagt zich dat ook opeens af. Omdat niemand meer op hem gelet heeft.

Hij antwoordt:

HIJ Niks.

Maar we zien dat hij wel degelijk ergens aan denkt. En omdat we hem een moment uit het oog verloren waren, kost het in eerste instantie wat moeite om chocola te maken van zijn gedachtestroom.

Hij denkt:

Ik heb een keer zoiets gelezen. Er zijn drie soorten kunst. Of wacht. Drie soorten dramatische kunst. Drie soorten theater. En zeventienhonderdduizend dramaturgen om je uit te leggen welke van de drie je tegenover je hebt. Je hebt in dit soort zinnen natuurlijk nooit wat: “je hebt drie soorten kunst.” Je hebt helemaal niks. Je kan je nog geen buskaartje veroorloven. Er is Kunst. Er zijn Dieren. Hé! Henkies! Henkies! Kom 's! Kom 's rond het kampvuurtje staan! Ik heb een manier gevonden om de boel een beetje te generaliseren: we hebben niet alleen Dieren. Vanaf nu hebben we ook Soorten Dieren. Nietes! Jawel. Nee! Niet waar! Jawel. We doen vanaf nu dat we soorten dieren hebben. Da's handig. En Kunst. Soorten Kunst. Drie. Zit lekker tussen Twee en Vier in. Komen ze: Tragische Kunst, Komische Kunst en Idyllische Kunst.

Het lijkt of hij iets gejaagder – iets gehaaster denkt dan zij, maar waarschijnlijk komt dat door haar vraag en zijn antwoord. “wat denk je?” – “niks.” Om dat waar te maken moet hij snel de gedachte afmaken die hij nu nog niet direct kan loslaten:

In die volgorde inderdaad. Wou dat ik wist in welk boekje ik dit gelezen heb. Zo'n verloren middag. In de boekenkast van iemand anders. Gelige bladzijdes, iets van de Slegte. Nooit door niemand nooit gelezen. Een verzameling. Geen touw aan vast te knopen vaak. Over esthetiek. Over Kunst. Wat dat dan precies wel en niet zou zijn. Zo in de jaren na de tweede wereldoorlog. In de jaren stillekes. Brilletje erbij. Ganzeveertje in de hand en pennen maar. Wat = Kunst. Toen schreven ze nog gewoon het antwoord op. Dat dan weer wel. Het voorbeeld was die stakker (naam??) die zichzelf vleugels van was gaf en te hoog vloog. Te dicht bij de zon. De Tragische Kunst laat ons het verlangen en de worsteling voelen, de vlucht omhoog, de hitte van de zon schroeit onze armharen, laat de was langs onze lendenen lopen en we storten samen met de hoofdpersoon de onmetelijke diepte in. Alle hoop en dromen vervlogen. Bij het volgende camerastandpunt – die van de Komische Kunst – zien we uiteraard dezelfde situatie, alleen zien we in het plaatje nu ook de hele wereld. En we zien de hoop en de dromen van de jongen die vleugels van was maakt, maar we kunnen ook verder kijken. Naar alle eeuwen, alle mensen die nog komen gaan. En terugkijken, naar hoe we ooit moeizaam uit zee gekropen zijn. En zo, door het perspectief te veranderen, beschouwen we dezelfde situatie nu anders.

Die laatste zin was een voorbeeld van hoe hij zich zinnen uit het boekje herinnerde. Maar het valt hem nu op dat het overbodig is. Gebakken lucht.

Door uit te zoomen kunnen we zien dat onze passies en dromen ijdel zijn. Dat we onvoorstelbaar ontoereikend zijn. We dromen er van naar de zon te vliegen met vleugels van was,

maar we komen nauwelijks van de grond. Zelfs Koningen, Prinsessen, Supersterren, Kunstenaars zijn niet meer dan betekenisloze zandkorrels, als we kijken naar het oneindige universum. En er blijft niets anders over dan om al die pogingen te lachen. Dat de Komische Kunstenaar lacht, wil niet zeggen dat hij niet lijdt of geleden heeft.

Zijn manier van denken heeft soms iets 'nerderigs'. Hij is zich daar niet van bewust:

De Tragische Kunstenaar is als de Puber die verlaten is door zijn eerste Liefde. Het Leed is ondraaglijk groot. De Komische Kunstenaar is al vaker alleen gelaten. Hij is in staat om naast de pijn een patroon van gestuntel te herkennen.

De Idyllische Kunstenaar tenslotte – die de moeilijkste van alle kunstvormen beoefent – weet net als de Tragische Kunstenaar dat het Leven een Lijden is. Net als de Komische Kunstenaar kan hij afstand nemen, relativiseren en de humor inzien van die eindeloze pijn, maar -

ZIJ Ik vind de kleur blauw heel mooi.

HIJ Wat?

ZIJ Ik zou het mooi vinden als we een muur blauw zouden verven. Niet blauwblauw. Maar Grijsblauw.

Hij probeert – gelijktijdig en onopzettelijk – zich te herinneren waar hij net over dacht, en te begrijpen waar zij het nu over heeft. Hij slaagt in beide niet.

HIJ Ja.

ZIJ Dat zou mooi zijn toch?

HIJ Wat?

ZIJ Deze muur bijvoorbeeld. Grijsblauw.

HIJ Ja.

Hij ziet een plaatje voor zich van een kat met een pijl en boog.

ZIJ Toch?

HIJ Ja.
Ja, heel mooi.

Zij kijkt naar hem. Glimlacht. Strijkt over zijn wang.

ZIJ In welk recept gaan acht vellen filodeeg en nootmuskaat?
Hè? Dat wilde ik helemaal niet zeggen. Dat dacht ik?
Uit welk kookboek komt dat?

Hij lacht. Staakt zijn pogingen om zich iets te herinneren of om iets te begrijpen.

Zij schat in dat hij waarschijnlijk geen antwoord op haar vraag heeft en dat het ook niet zo belangrijk is.

HIJ Ik dacht nog na over de vakantie.

ZIJ Wat dacht je dan?

HIJ Ja, van alles.
Dat ik er zin in heb.

ZIJ Ik ook.

*En dat is ook daadwerkelijk zo.
De beide spelers staren weer naar het plafond.*

En deze keer denken ze echt aan de vakantie die ze samen gaan hebben. En ze denken aan welke kleur de muur kan worden en wat in welke kookboeken staat. En uiteraard denken ze dingen over elkaar, maar daar draait het nu niet om. Feit is dat in dit eeuwig durende ene moment, dit 'nu', ze voornamelijk aan vakantie denken. En wat ze verder nog denken zijn flarden. Citaten. Klanken. Clichés. Clichés. Zappen langs kanalen. Stemmen in het hoofd die soms klinken als die en dan weer als die en dan weer als de oude vertrouwde stem die altijd tegen je aanpraat als je je ogen dicht doet.

“Pompeii!” “Slaapdeprivatie!” “Jeu de boules!” Enzovoort.
Want zo gaat dat nou eenmaal...

Joeri Vos (1981) is schrijver, acteur en regisseur. Hij is in 2006 afgestudeerd aan de Arnhemse Toneelschool. Hij speelde onder meer bij Mightysociety en Keesen&Co. In 2000 debuteerde hij als toneelschrijver en schreef stukken voor o.a. De Noorderlingen, het Grand Theatre, het Gasthuis, Bellevue, Keesen&co, toneelgroep Oostpool, Mightysociety en TG 42. Zijn meest recente regie is *Saltimbank* van Herman Heijermans (TG 42 en

Generale Oost, 2010). Eind januari is zijn volgende regie te zien - *De Baai van Nice* van David Hare bij Toneelschuurproducties.